

Joost Zwagerman. *De buitenvrouw*. De Arbeiderspers

Als een chroniqueur van het moderne of postmoderne leven schrijft Joost Zwagerman zijn romans. Zijn debuut *De houdgreep* speelde zich af in media-land, in *Gimmick!* werd de kunstwereld onder handen genomen, drugs en prostitutie stoffeerden het milieu van *Vals licht*. Zijn nieuwe roman *De buitenvrouw* ligt in het verlengde van zijn voorgangers. Ditmaal heeft Zwagerman zijn sociale microscoop gericht op de kleinstedse provincie, op de middelbare school en op het alledaagse racisme. Het verschil is hoogstens dat de keuze van het onderwerp nu minder spectaculair uitpakt, maar Zwagerman laat zien dat hij met het kleine en het banale ook heel goed uit de voeten kan.

Tussen Theo Altena, een leraar Nederlands van in de dertig aan het Westfries College in Hoorn, en de Surinaamse gymlerares Iris Pompier ontstaat een buitenechtelijke relatie. Wanneer een en ander op school bekend raakt, komen er racistische grappen op het bord en verliest Theo zijn zelfbeheersing. Een dramatische ontknoping volgt, maar ook weer niet al te dramatisch. De schade blijft beperkt, het drama overzichtelijk. Wat Zwagerman beschrijft had overal kunnen plaatsvinden. Overal waar soortgelijke scholen en soortgelijke gymleraressen voorhanden zijn.

De uitzondering, die de roman voor banaliteit behoedt, is Theo Altena, de hoofdpersoon uit wiens perspectief de gebeurtenissen worden verteld. Hij is de enige die van de schrijver een meer dan exemplarisch karakter heeft meegekregen. In hem herkennen we vaaglijk de trekken van Zwagermans vroegere helden. Hij is net zo'n slachtoffer van zijn omgeving als Walter Raam, net zo'n hoogdravende fantast als Simon Prins. Via hem slaagt Zwagerman erin het realisme van zijn roman een idiosyncratische injectie te geven, waardoor de werkelijkheid van alledag bij zijn eigen literaire universum wordt ingelijfd.

'Theo Schopenhauer', wordt hij spottend door zijn vrouw Sylvia genoemd. Dat is goed gezien van Sylvia. Theo cultiveert een Schopenhaueriaanse afkeer van mens en wereld. En hij is bepaald een beschouwelijk type, bij voorkeur levend in de geest en verlangend naar een onwereldse zuiverheid. In zijn huiselijke omgang met de dingen en in zijn blonde Sylvia meent hij wat hij zoekt gevonden te hebben. Hun huishouden doet hem aan 'heiligheid' denken, maar ook aan de dood. Sylvia is voor hem 'de door God of Diens Gelijke gezonden vooraankondiging van de dood. Zij was een metafoor, de enige waarin hij kon geloven, een metafoor van vlees en bloed, zij verbeeldde op de liefst mogelijke manier de dood die hem te wachten stond. Haar omarmen was een oefening in sterven'.

De zwarte Iris belichaamt het tegenovergestelde. L'enfer, c'est les autres', zegt Theo Sartre na, maar Iris 'was zo volstrekt de ander, het ultieme tegenbeeld, dat het helse omsloeg in bevrijdende obsceniteit'. Ook tijdens de erotische ontmoetingen met haar blijft hij overigens de beschouwelijke fantast, maar nu met een andere fantasie. Terwijl Sylvia hem verleidt (want ze 'konden neuken als reigers') tot eenheid en ondeelbaarheid, bestaat zijn seks met Iris bij de gratie van 'afstand en objectivering'. Met een van Willem Jan Otten geleende (Theo is tenslotte leraar Nederlands) 'pornografische' blik munt hij hun vrijpartijen om tot een vitaal soort luciditeit of, om het

wat minder plechtig te zeggen, tot 'lekker geile grafschennis'.

Als dood en leven staan Sylvia en Iris tegenover elkaar in Theo's beschouwelijke blik. Dus ook Iris is in feite een 'metafoor', iets anders dat Theo in haar ziet, en dat dan ook helemaal niet overeen blijkt te komen met wat zij van haarzelf en van haar verhouding met Theo vindt. Buiten Theo's fantasie regeert de platvloerse realiteit, waar de hoofdpersoon zich ten slotte zonder noemenswaardig verzet bij neerlegt.

Beide 'metaforen' plaatsen het verhaal op een ander plan - het krijgt er bijna iets allegorisch door - en bieden Zwagerman de kans om zijn visie op het gebeurde te geven. Die visie schuilt bijvoorbeeld in het ironische slot van de roman, waar Theo, na Sylvia over zijn overspel te hebben voorgelogen, in het nieuwe anti-inbraak zwaailicht aan hun gevel een teken van 'leven' wil zien. De ironie is hier amper nog te onderscheiden van sarcasme: leugen en angst (want waar anders duidt de beveiligingsmanie op?) als de voorwaarden voor levenslustigheid in de nieuwbouwwijk.

Zwagermans boek is een aandachtige oefening in ontluistering. Niet alleen van Theo, die zich pas tot een antiracistisch protest laat verleiden nadat hij daarvoor oneigenlijke motieven heeft gekregen en die in zijn erotische escapades met Iris aan hun kleurverschil heimelijk zijn grootste genoegen beleeft; maar ook van Iris, wier wereldbeeld op een vanzelfsprekende manier van raciale vooroordelen doortrokken is, zoals blijkt wanneer zij Theo bekent: 'Jij bent blank, en toch viel ik op je'. Een 'vallen', waarvoor Theo's grote neus (een 'blackman's nose' volgens Iris) alnog een passend motief verschaft.

Racisme, alledaags of niet, is een onderwerp dat aanleiding geeft tot een hoop hysterie en hypocrisie, gewoonlijk verpakt als morele verontwaardiging. Daarom is het bewonderenswaardig hoezeer Zwagerman zijn gevoel voor nuance heeft weten te bewaren. Goedkope - want niet bestaande - oplossingen ontbreken in zijn boek, zonder dat overigens de ernst van de zaak verdoezeld wordt.

Een niet gering literair nadeel is alleen, dat aan een en ander zoveel uitleg te pas komt. Complete verhandelingen, van niet steeds even opzienbarend kaliber, worden Theo Altena in de mond gelegd. Verder krijgen we zo vaak te horen dat Sylvia voor de dood staat en Iris voor het leven, dat het ook de domste lezertjes van de klas niet meer kan ontgaan. En zo is het meestal wanneer het beschrevene iets méér moet betekenen dan wat er staat; Zwagerman laat het zelden bij suggesties, maar voegt te frequent en te nadrukkelijk explicatie en commentaar toe.

Dat laatste heeft alles te maken met zijn ouderwets-realistische manier van schrijven. Net als in zijn vorige romans weigert Zwagerman als schrijver de grens tussen werkelijkheid en fantasie te overschrijden. Die grens is er wel, zeer uitdrukkelijk zelfs, maar alleen in het hoofd van de hoofdpersoon. Wat ontbreekt in *De buitenvrouw* is de onweerstaanbare en wat mij betreft onontbeerlijke verleiding van het raadsel, hoe bekwaam en zelfs meeslepend het verhaal van de roman ook verteld wordt.

(*de Volkskrant*, 21-10-1994)